

ابوذر شریعتی ابوذر شهیدی

مروری بر ابوذرشناسی ایرانی در دهه سی

در سال 1334 همزمان با سالهای پر آشوب ملی شدن صنعت نفت در ایران، علی شریعتی هجده ساله با راهنمایی‌ها و تشویق پدر، کتاب «الاشتراکی العظیم» اثر جوده السحر را ترجمه می‌کند. ترجمه شریعتی جوان از این کتاب ترجمه‌ای آزاد است. اما در همان دوران سید جعفر شهیدی ترجمه دیگری به نام «آواره بیابان ریزه» از کتاب السحر ارائه کرده بود. مزیت ترجمه دکتر شهیدی در پاورقی‌هایی است که به عنوان نقد و تحلیل اثر اصلی آورده است. همچنین او در مقدمه‌ای که بر ترجمه‌اش می‌نویسد از موضع شیوخ الاظهر در مقابله با کتاب و حمله به ابوذر انتقاد می‌کند و دفاعیه‌ای در مورد ابوذر می‌نویسد. توضیحات دکتر شهیدی، نقص کتاب را نیز جبران می‌کند، زیرا به منابع اصلی نیز اشاره کرده و در مواردی که متن اصلی با نگاه شیعه در تضاد است، با ذکر دلایلی در پاورقی، اثر را اصلاح کرده است.

دکتر شهیدی از ابوذر به عنوان «تخستین انقلابی اسلام» نام می‌برد و دکتر شریعتی با لقب «اولین خداپرست سوسیالیست». اگرچه ابوذر مورد نظر دکتر شریعتی با این نامگذاری رنگ و بویی التقاطی از خود نشان می‌دهد، اما به نظر می‌رسد استفاده او از عنوان سوسیالیسم، بیشتر برای نشان دادن ابعاد اجتماعی و عدالت‌خواهانه اسلام بوده است. محمدتقی شریعتی نیز در ترجمه کتاب «مبانی اقتصادی در اسلام» از «جوده السحر» اصرار دارد سوسیالیسم اصیل و واقعی که سوسیالیسم معنوی را نیز در دل خود دارد، متعلق به اسلام و پیامبر آخرالزمان معرفی کند. نباید فراموش کنیم که در آن دوره خاص، ادبیات چپ به کلی بر فضای روشنفکری ایران حاکم بوده است. در این فضا و در مقابله با تفکر توده‌ای و ماتریالیستی، این نوع ادبیات تا حدود زیادی جنبه مصادره به مطلوب و استخدام یک گرایش مشهور و مقبول اجتماعی به نفع اسلام را داشته است.

از طرف دیگر تاکید شریعتی بر «اولین» خداپرست سوسیالیست از آن جهت قابل تأمل است که گویا وی رهبران اصلی اسلام و تشیع را در شمارش خود مدنظر قرار نداده است. پیامبر به عنوان بزرگ‌ترین مبارزه‌گر با تضاد طبقاتی، تکاثر و فقر و تنگدستی، در زمان خود، اولین خداپرستی است که عدالت و برابری را آن هم از شروع بعثت تا هنگام رحلت تبلیغ کرد. علی (ع) به عنوان کسی که ابوذر یکی از پیروان اصیل و جان بر کف اوست، اولین مرد خداپرست و منادی عدالت بعد از پیامبر بود. میزان ارادت و اطاعت ابوذر از امام علی (ع) را نباید از یاد برد. این البته می‌تواند به دیدگاه اهل سنت و نویسندگان سنی‌مذهب کتاب نیز برگردد. تاکید اهل سنت بر صحابه پیامبر و حجت بودن قول و فعل آنان می‌تواند هر یک از صحابه را در دستگاه فکری و منطق عملی متمایزی از دیگران توجیه و تئوریزه کند؛ هر چند عموم برادران اهل سنت تا این حد به مقام ابوذر ارادت ندارند.

سیدقاسم باحسینی، نویسنده کتاب «پشت پرده ابوذر»، در مقدمه کتاب خود تصویری کلی از ورود اندیشه سوسیالیسم مذهبی به جهان اسلام ارائه کرده است. آن چه می‌خوانید با استفاده از همین مقدمه نوشته شده است.

سوسیالیسم کج‌دار و مریز

داستان پیدایش سوسیالیسم مذهبی

اولین‌ها

اولین بار واژه «سوسیالیسم» توسط اعراب مسیحی شمال آفریقا وارد اندیشه‌های جهان اسلام شد. اینان که تحصیل کرده‌های غرب و اروپا بودند، اولین آگاهی‌دهندگان درباره تفکر سوسیالیسم در کشورهای عربی بودند. امثال «ادیب اسحاق» و «بطریس بستانی» از متفکران نخستین این جریان‌اند. هر چند عده‌ای «شبلی شمیل» داروینیست را پایه‌گذار اولیه سوسیالیسم عرب دانسته و ساخت واژه «اشتراکیه» در برابر سوسیالیسم را هم از ابتکارات شمیل می‌دانند.¹ پس از شمیل، دیگر روشنفکران یهودی و مسیحی عرب، مانند «فرخ آنتوان»، «سلامه موسی»، «جرجی زیدان» و روشنفکران مسلمانی چون «مصطفی حسین المنصوری» راه و اندیشه سوسیالیسم را در جهان عرب پیش گرفتند.

موج دوم

جنگ جهانی اول تفکر سوسیالیستی را برای مدتی به افول برد. اما بعد از آن، متفکران طرفدار «اشتراک» بار دیگر فعال شدند. بعد از پیروزی انقلاب کمونیستی در روسیه، موج گرایش به سوسیالیسم در جهان عرب و خاورمیانه بالا گرفت و گروه‌های سوسیالیستی و مارکسیستی فراوانی در مصر، سوریه، لبنان، الجزایر و عراق به وجود آمد. برخی از جوانان مسلمان و روشن فکر هم

مورد استناد و توجه قرار گرفت. هر چند پیش از آن که هدف، روشن شدن واقعی زندگی ابوذر و عقایدش باشد، او را مستمسک قرار می‌دادند و با اشتراکی، کمونیست و سوسیالیست خواندن وی، قصد تبلیغ عقاید خود را داشتند.

در ایران

اولین تفسیر سوسیالیستی از اصول اسلامی در ایران، تحت تأثیر افکار سوسیال دموکرات قفقاز در اوایل مشروطه صورت گرفته است.³ اما با سقوط دیکتاتوری رضاشاه و استقرار یک دموکراسی ناقص و نیم‌بند ناشی از هرج و مرج سیاسی و حضور متفکین در ایران، مارکسیسم جذابیت خاصی پیدا کرد. جوانان و روشنفکران دانش‌آموزان و دانشجویان به دلیل نبود یک ایدئولوژی پویا در جامعه فرهنگی آن سال‌ها جذب مارکسیسم شدند. جریان سوسیالیسم اسلامی عربی در ایران هم تکرار شد. برخی از جوانان که برداشتی نو و پویا از اسلام و مذهب شیعه داشتند و شدیداً شیفته تفکر سوسیالیستی و عدالت‌خواهانه بودند؛ با تلفیق اسلام و سوسیالیسم مفهوم «سوسیالیسم اسلامی» را به وجود آوردند. کانون این عده در تهران و برخی شهرها «جمعیت خداپرستان سوسیالیست» به رهبری «محمد نخشب» بود. در مقابل، جریانات مذهبی برای نشان دادن دست برتر اسلام

برخی از جوانان مسلمان و روشن فکر هم که خواهان پای‌بندی به اصول معنوی اسلامی بودند نمی‌توانستند دستاوردهای اجتماعی و تاریخی سوسیالیسم را نادیده بگیرند، به این فکر افتادند که از اسلام به خصوص در بعد اقتصادی و اجتماعی آن، تفسیری سوسیالیستی ارائه دهند.

که خواهان پای‌بندی به اصول معنوی اسلامی بودند و نمی‌توانستند دستاوردهای اجتماعی و تاریخی سوسیالیسم را نادیده بگیرند، به این فکر افتادند که از اسلام به خصوص در بعد اقتصادی و اجتماعی آن، تفسیری سوسیالیستی ارائه دهند. این عده با استناد و تکیه بر عدالت‌خواهی و سرمایه ستیزی قرآن و روایات منقول از پیامبر اسلام در زمینه قسط و عدل و برابری و مساوات؛ اسلام را دینی عدالت‌جو و مدافع برابری و قسط معرفی کردند.

در این راستا حتی متفکر ژرف اندیشی مانند «سید قطب» نیز از این تأثیر به دور نماند و کوشید با تفسیر قرآن و روایات اسلامی، روح ضد سرمایه‌داری را در متون اسلامی نشان دهد.² در راستای همین تفکرات بود که رفتار و عمل برخی از صحابه رسول خدا (ص) چون ابوذر

پاورقی‌ها:
1- دکتر حمید عنایت، سیری در اندیشه سیاسی عرب، ص 45-56
2- سیدقطب، مقابله با سرمایه داری و تفسیر آیات رب، ترجمه و اقتباس: دکتر سیدمحمد رادمنش
3- فریدون آدمیت، فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران